

הרב שמואל ברוך גנוט

חיוב תקיעת שופר בעת מלחמה בארץ ישראל

שאלה: האם שומה עלינו כעת לתקוע בשופר משום חיוב תקיעה בעת צרה?

תשובה: א) כתב הרמב"ם (תענית א, א-ד): "מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר "על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות", כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן, זעקו עליהן והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, ככתוב "עונותיכם הטו" וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו, אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה "והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי", כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי. ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים", עכ"ל. נמצאו למדים שישנו דין נוסף בחובת התשובה, והוא לשוב בתשובה באופן מיוחד כאשר האדם רואה שמידת הדין מתוחה עליו. ויעויין בס' העקידה (שער ע') שהמתווה לאחר שלקה ממידת הדין, ומתווה מבלי שחדל לחטוא, אלא כמתווה מחמת הכאת הרצועה, עונשו יגדל ח"ו.

והמג"א (סי' תקעו) הקשה מדוע בימינו לא תוקעין בעת צרה, ואפילו אם נאמר דאין תענית ציבור בבבל, הלא מהתורה מצוה לתקוע גם ללא תענית, ונשאר בצ"ע. והמשנ"ב כתב שהנתיב חיים תירץ דמדאורייתא מצוה זו נוהגת רק בארץ ישראל, וכדכתיב "וכי תבואו מלחמה בארצכם" וגו', והפרמ"ג כתב שם ז"ל: "והנה, ציבור צ"ע אם כל בי עשרה מקרי ציבור או שמא דוקא בארץ ישראל כמו שכתוב "בארצכם", וח"ו כשיש צער על הרוב אז הוא מצות עשה, מה שאין כן קהל אחד כיחידים דמין ומשום הכי אין תוקעין היום". וכך ציטטו המשנ"ב: "דאפשר דאף בא"י דוקא כשהיה תחת רשותינו ואפשר עוד דדוקא כשהגזרה הוא על רוב ישראל, אז מ"ע לתקוע. אבל בלא"ה לא". והרש"ש (על הרא"ש תענית סי' כ) העיר עמש"כ הפוסקים דנוהג רק ב"י, וכי חובת קרקע היא. וכן באמבואה דספרי בפרשת בהעלותך סי' פז אות יז כתב שעפ"ד התוס' (בבא מציעא קיא, ב ד"ה כל), שבמצוות שהן חובת הגוף לא ממעטים מ'בארצך' שהן חלות דווקא בארץ ישראל, אין הבדל בין צרה בא"י לצרה בחו"ל.

ויש לדון בדברי הפרמ"ג שכתב שישנם ב' תנאים לתקיעות בעת צרה, א) כשא"י היא תחת רשותינו. ויש לדון האם הוא דין שדוקא בזמן מלחמת מצוה הנוהגת בזמן מלכות ישראל ושלטון התורה, וא"כ אי"ז שייך למלחמה שמנהלת המדינה, או שהביאור בזה הוא שאם ישראל אחראיים על המלחמה, והמלחמה פוגעת בהם עצמם, א"כ זה שפיר חשוב כ'תחת רשותינו'. א"כ מכיון שהמלחמה מתנהלת בידי יהודים וכל דבר המלחמה נוגע למעשה לחיי נפש של כאו"א מיושבי א"י, מצוה לתקוע. וכמו"כ י"ל שכיון שמחמה זו היא מלחמת מצוה, כמבואר ברמב"ם (מלכים ה, א) שמלחמה להציל ישראל מיד צר, נחשבת מלחמת מצוה, יש לתקוע בשופר או בחצוצרות.

ב) שהגזירה תהיה על רוב ישראל. והנה בזה כבר דנו בימינו שאפשר שכבר הגענו לזמן בו רוב ישראל שרויים על אדמתם (לפי אומדנים שהתפרסמו, בעולם חיים כ-15 מיליון יהודים ובא"י חיים כ-7 מיליון יהודים. ואולם חלק ניכר מבני חו"ל המוגדרים כיהודים, אינם יהודים לפי ההלכה, וגם חלק מבני א"י המוגדרים כיהודים, אינם יהודים כהלכה ונחשבים כיהודים רק לפי חוק השבות של המדינה. לכן קשה מאד לבדוק בבירור דבר זה), והדבר נוגע להרבה הלכות. וא"נ שאכן הגענו לזאת, שרוב ישראל יושבים על אדמתן בא"י, שפיר בעיני לתקוע.

ובשו"ת אבני נזר (או"ח תכ"ה) דן: "אם ישראל כשהי' יוצאין למלחמת רשות או למלחמות מצוה צריכין לתקוע בחצוצרות כדכתיב וכי תבואו מלחמה בארצכם. או דאין חיוב אלא בשאויבים באים למלחמה על ישראל כדכתיב [במדבר י' ב'] על הצר הצורר אתכם. אבל לא בישראל היוצאים למלחמה". וכתב: "כפי הצד השני נראה לי. וראי' שהרמב"ם [פ"א מהל' תעניות] לא הביא המצוה במלחמה בפרט. רק להריע בעת צרה. ועל כרחך כשגוים באים על ישראל נקרא עת צרה. אבל היוצאין למלחמת הרשות שאין יוצאין בלא בית דין ואורים ותומים. וכל שכן היוצאין למלחמת מצוה היינו כיבוש ארץ ישראל שהובטחו לישועה. לא זו עת צרה. ואין מחויבין לתקוע בחצוצרות", ושו"ט בזה ובהמשך כתב: "אך בספרי וכי תבואו מלחמה בארצכם בין שאתם יוצאים עליהם. בין שהם יוצאין עליכם. ופירש הזרע אברהם תבואו משמע שאתם באים עליהם למלחמה. ובארצכם משמע שהם יבואו עליכם לארצכם למלחמה". הרי דפשט דחובת תקיעה שייכת בב' אופני המלחמה. ומלבד זאת י"ל שמלחמה זו שאנו מצויים בה, נחשבת 'כשגוים באים על ישראל' ולא מצוות כיבוש א"י שהובטחו לישועה. ושפיר חייבים לתקוע.

והיעב"ץ במור וקציעה (שם) כתב: "ונ"ל פשוט שאינה מ"ע אלא בא"י ומקרא מלא דיבר הכתוב 'וכי תבואו מלחמה בארצכם', גם אין המצוה אלא בכהנים ובחצוצרות והאידינא ליכא כהנים מיוחדים ולא חצוצרות של תורה. משו"ה מסתברא דאפילו בארץ ישראל ליתא המצוה השתא ולא שמענו שיהגו כן בא"י בזה"ז, ושופר כיון דתקנתא דרבנן היא לא תיקנוהו אלא בתענית ציבור ואין תענית ציבור בבבל וגם לא בא"י האידינא דליכא נשיא", עכ"ל. ורבים פילפלו בדבריו, דמ"מ יתקעו מספק, וכן דאף אם אין חיוב חצוצרות, יש חיוב תקיעת שופר, ואכ"מ.

והערוך השולחן (תקעו, ד) הביא דברי המג"א הנ"ל וכתב: "נלע"ד דהתרעה לא הוי מן התורה רק בזמן הבית ותדע לך שכן הוא שהרי לפי הירושלמי שהבאנו אין חצוצרות רק במקדש וא"כ קרא דכתיב והריעותם בחצוצרות בע"כ דרך אזמן הבית קאי ועוד כיון דבהך קרא כתיב [במדבר י', ט] וכי תבואו מלחמה בארצכם ואין זה אלא בזמן הבית וכל קראי דשם אינן אלא בזמן הקרבנות כדכתיב [במדבר י', י] וביום שמחתכם וגו' ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם וגו' ובוודאי תפלה וזעקה הוי מן התורה גם בח"ל כדכתיב [דברים ד, כט - ל] בצר לך וגו' ובקשתם משם את וגו' וכמה מקראות יש על זה אבל לא התרעה ויראה לי דלכן אמרו בגמ' במה מתריעין בשופרות ובאמת קשה דהא בתורה חצוצרות כתיב אלא וודאי דאחוץ לארץ בזמן הגלות קאי או אפילו בארץ ישראל בזמן הזה דהתורה צותה רק בזמן הבית ובזמן החורבן הוי רק מדרבנן ולכן תקנו בשופר כמו בר"ה", עכ"ל. אולם המשנ"ב לא הסכים לסברת הערוה"ש, וכנ"ל. (ונחלקו הראשונים והפוסקים האם התקיעות הן בחצוצרות או בשופרות, ואימתי בזה או בזה, ואכ"מ).

למעשה, בשו"ת ציצ אליעזר (חי"א סי' טז) כתב שאין לנו לחדש מצוות שלא קיימום אבותינו ורבותינו הגדולים. לכן אל לנו לחדש את קיום מצות התקיעה בחצוצרה בעת צרה, מאחר ולפיו ישנן ספקות רבות בענין, עיי"ש בדבריו.

ואמנם הגר"ש דבליצקי זצ"ל נהג לתקוע בציבור בעת צרה בארץ ישראל, כיון שכאמור הדבר תלוי בתירוצי האחרונים והמשנ"ב הרי לא הכריע בדבריהם.

וכ"כ הגר"מ שטרנבוך שליט"א (שו"ת תשוהנ"ג תשובות והנהגות ח"ד קכ"ז) זצ"ל: "המג"א בסי' תקע"ו תמה למה לא נהגו בזה, ומבואר בדבריו דאין המנהג לתקוע, ואולם נראה דאין המנהג אלא בחו"ל אבל בא"י אדרבה ראוי לקיים את מנהג הישוב הישן בכל א"י, דכבר כתוב באחרונים דטעם המנהג בחו"ל הוא לפי דבקרא כתיב כי תבואו במלחמה בארצכם והרעותם בחצוצרות אין לנו אלא בארצכם, אבל לא בחו"ל, ונמצא א"כ דבא"י אין שום יסוד לבטל המ"ע, ומצוה להריע בשופר".

ובהמשך כתב: "ודע דלא נתבאר כמה זמן החיוב להריע, ואם הצרה נמשכת בעו"ה כמה ימים או שבועות או חדשים, אי נימא שיש חיוב בכל יום ויום לעקוק ולהריע עבשופרות, ולא שמענו ד"ז. ונראה כמו בגשמים שמבואר במשנה בתענית פ"ב דבית דין גזרו על הציבור כפי האפשר להם

ימים, ולפעמים שני חמישי ושני, ולפעמים בזמנים מסויימים, גם כאן כשהצרה בתוקף אזי מחייבין ב"ד לצעוק להריע ולצום יותר", עכ"ל. ושו"ר שכבר עסקו בזה הגרמ"פ (שו"ת אגר"מ ח"א או"ח קסט) והגריש"א (קובץ תשובות או"ח ל"ג) והגר"נ גשטטנער (שו"ת להורות נתן או"ח ח"ו ל"ו), עי' בדבריהם. והשי"ת יחיש גאולתנו ופדות נפשינו.